

MARCIN GACZKOWSKI¹
Uniwersytet Wrocławski (Polska)

O politykę realną. Ukraińscy konserwatyści Galicji Wschodniej wobec II Rzeczypospolitej (1923–1930)²

For Realpolitik. The attitude of Ukrainian conservatives of Eastern Galicia towards the Second Polish Republic (1923–1930). The Ukrainian conservative political thought in Eastern Galicia evolved around a lack of self-sovereignty. Leading activists during the Ukrainian national revolution were involved in the construction of an independent Ukrainian state. Those experiences led them to conclude that the Galician Ukrainians were too immature to hold an independent state. Their greatest demand of Polish authorities was the autonomy within Poland. Loyalty, however, did not imply either support for the Polish policy or rejection of the independence idea. These moderate political projects did not gain conservatives any support. They were accused of appeasement and opportunism. The events of 1930 showed the failure of Ukrainian conservative thought.

Keywords: interwar period, Eastern Galicia, Ukrainian-Polish relations, conservatism, S. Tomashivskiy.

За реальну політику. Українські консерватори Галичини й польська держава (1923–1930). Консервативна течія української політичної думки Галичини 20-их рр. XX ст. розвивалася за умов відсутності власної держави. Провідні діячі цього руслу у період визвольних змагань взяли участь у будові самостійної України. Цей досвід привів їх до висновку про неготовність галицьких українців до національної незалежності. Після програної війни з Польщею вони зайняли помірковані

¹ **Adres do korespondencji:** Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego, 50-139 Wrocław, ul. Szewska 49. **E-mail:** m.gaczkowski@ukr.net.

² Powstanie artykułu było możliwe dzięki finansowemu wsparciu Wydziału Nauk Historycznych i Pedagogicznych UW w ramach grantu Nr 2071/M/IH/12, przyznanego w konkursie na finansowanie badań naukowych lub prac rozwojowych dla młodych naukowców i doktorantów.

політичні позиції. Максимальною вимогою, яку ставили Варшаві було українська автономія в межах Польщі. Лояльне ставлення не означало підтримки для польської національної політики та відмовлення від ідеї незалежності. Політичні проекти консерваторів, яких звинувачували в угодовстві та опортунізмі, зустрілися з негативними оцінками більшості українського політикуму. Загострення політичної ситуації в 1930 р. означало фіаско проектів цього середовища.

Ключові слова: міжвоєнний період, українсько-польські відносини, Галичина, консерватизм, С. Томашівський.

Українське środowisko konserwatywne Królestwa Galicji i Lodomerii kształtowało się w warunkach, które znacząco różniły się od zachodnioeuropejskich. Klasyczne modele myśli zachowawczej ukierunkowane są zazwyczaj na udoskonalanie istniejących instytucji społecznych oraz politycznych. Tymczasem pierwszorzędnym zadaniem konserwatystów ukraińskich było wytworzenie struktur organizacyjnych, które mogłyby się stać bazą do rozszerzenia ich działalności oraz rozwoju życia narodowego. Podobnie jak polscy stańczycy³, konserwatyści ukraińscy deklarowali lojalność wobec zaborcy oraz potrzebę kultywowania moralności chrześcijańskiej i rodzimych wartości kulturowych. Charakterystyczną cechą tego nurtu była jego niewielka liczebność oraz minimalne wsparcie ze strony zamożnych właścicieli ziemskich. Środowiska zachowawcze tworzone były przeważnie przez inteligencję twórczą, nierzadko uzależnioną od finansowego wsparcia wyższego duchowieństwa⁴. Mimo tych uwarunkowań, interesujące nas projekty polityczne spełniały ogólne założenia ideologii konserwatywnej, opierające się na elitaryzmie, przywiązaniu do ojczyźnej tradycji i historii, lojalności wobec istniejącej władzy, estymy wobec autorytetów, poszanowaniu wolności i równości, a także własności prywatnej, jak również wagi ludzkiego życia i wartości religijnych oraz moralnych⁵. Inspiracją dla ukraińskich działaczy konserwatywnych z imperium Habsburgów — oprócz ośrodków polskich — był wpływowy ruch katolicki w Austrii⁶.

Nestorem rusko-ukraińskiego konserwatyizmu w Galicji Wschodniej był Oлександр Барвінський (1847–1926) — jeden z pierwszych popularyzatorów wszechukraińskiej jedności narodowej w regionie, poseł do parlamentu austriackiego oraz mi-

³ Zob. A. Kosicka-Pajewska, *Zachowawcza myśl polityczna w Galicji w latach 1864–1914*, Poznań 2002; M. Król, *Konserwatyści a niepodległość. Studia nad polską myślą konserwatywną XIX wieku*, Warszawa 1985; M. Jaskólski, *Kaduceusz polski. Myśl polityczna konserwatystów krakowskich 1866–1934*, Warszawa-Kraków 1990.

⁴ О. Аркуша, *Олександр Барвінський (до 150-річчя від дня народження)*, Львів 1997, s. 20.

⁵ Por. R. Nisbet, *Conservatism: Dream and Reality. Concepts in the Social Sciences*, [Salisbury] 1986, s. 21–74.

⁶ Por. H. Wohnout, *Middle-class governmental party and secular arm of the Catholic Church: The Christian socialists in Austria*, [w:] *Political Catholicism in Europe*, t. 1, red. W. Keiser, H. Wohnout, London-New York 2004, s. 172–194.

nister wyznań religijnych i oświaty w rządzie Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej (*Західноукраїнська Народна Республіка*, dalej: ZUNR)⁷. W latach 90. XIX wieku był jednym z inicjatorów porozumienia z Polakami, tak zwanej nowej ery⁸. Barwiński współtworzył pierwsze ukraińskie ugrupowanie konserwatywne — Katolicko-Ruski Związek Ludowy (utworzony w 1896), a następnie jego kontynuatorkę — Partię Chrześcijańsko-Społeczną (od 1911)⁹. Po przyłączeniu Galicji Wschodniej do Polski stronnictwo Barwińskiego próbowało uczestniczyć w próbie konsolidacji ukraińskiej sceny politycznej¹⁰. Braki kadrowe spowodowały jednak praktyczne zaprzestanie jego działalności w II Rzeczypospolitej¹¹.

Celem niniejszego artykułu jest zwiąże naświetlenie stanowiska ukraińskich konserwatywnych elit politycznych Galicji Wschodniej wobec państwa polskiego w latach 1923–1930. Ramy chronologiczne wyznaczone zostały przez istotne dla regionu cezury: rok 1923 — międzynarodowe uznanie polskiej władzy na tym spornym terytorium oraz 1930 — polska akcja policyjno-wojskowa na prowincji, znana pod nazwą „pacyfikacji Małopolski Wschodniej”, represje skierowane przeciw ukraińskim elitom oraz instytucjom społeczno-oświatowym¹². Obie daty przyniosły wstrząs dla ukraińskiego życia politycznego oraz konieczność dokonania weryfikacji dotychczasowej linii programowej przez jego twórców. Podstawę źródłową opracowania stanowiły przede wszystkim: publicystyka polityczna z epoki, archiwalne dokumenty urzędowe i opublikowana korespondencja.

W historiografii Ukrainy radzieckiej zagadnienia ukraińskiego konserwatyizmu w pierwszej połowie XX wieku niemal nie podejmowano¹³. Zwracali na nie uwagę historycy ukraińskiej diaspory, mający wszakże ograniczony dostęp do źródeł¹⁴. Wszechstronne badania nad ojczystą myślą zachowawczą podjęto dopiero w niepod-

⁷ І. Чорновол, *Олександр Барвінський у контексті своєї і нинішньої епохи*, [w:] *Олександр Барвінський 1847–1927. Матеріали конференції присвяченої 150 річниці від дня народження Олександра Барвінського*, red. М. Гнатюк et al., Львів 2001, s. 32–44.

⁸ Zob. І. Чорновол, *Польско-українська угода 1890–1894 рр.*, Львів 2000; D. Maciak, *Próba porozumienia polsko-ukraińskiego w Galicji w latach 1888–1895*, Warszawa 2006.

⁹ Т. Антошевський, *Олександр Барвінський і український християнсько-суспільний рух наприкінці XIX–на початку XX століть*, [w:] *Олександр Барвінський 1847–1927...*, s. 47.

¹⁰ Державний архів Львівської області [dalej: ДАЛО], ф. 271с, оп. 1с, s. 17а, *List Aleksandra Barwińskiego do redakcji „Słowa” [10 III 1923]*, арк. 169–170.

¹¹ І. Соляр, *Консолідаційні процеси національно-державницьких сил Західної України (1923–1928)*, Львів 2010, s. 46.

¹² Zob. G. Mazur, *Problemy pacyfikacji Małopolski Wschodniej w 1930 r.*, „Zeszyty Historyczne” 2001, z. 135, s. 3–39; M. Szumilo, *Одповідzialność карно-судова посłów і senatorów Української Репрезентації Парламентарної в latach 1928–1933*, „Res Historica” 2007, s. 115–140; P. Скакун, „Пацифікація”: польські реперсії 1930 року в Галичині, Львів 2012.

¹³ Wiązało się to ze stanowiskiem historiografii radzieckiej, klasyfikującej konserwatyzm jako ruch polityczny warstw rządzących w krajach burżuazyjnych, mający na celu zahamowanie reform społecznych oraz uniemożliwienie interwencjonizmu państwowego w gospodarce (zob. np. В. Никитин, *Консерватизм и политическая борьба в США 1900–1929 гг.*, Москва 1991, s. 3).

¹⁴ М.ін. В. Босий, *В'ячеслав Липинський: Ідеолог української трудової монархії*, Торонто 1951; Największą wartość poznawczą i syntetyzującą przedstawiają eseje Łysiaka-Rudnyckiego

ległej Ukrainie. Pod względem zainteresowania naukowców zagadnienie to ustępuje jednak problematyce działalności obozu narodowo-wyzwoleńczego¹⁵.

Badacze ukraińskiego życia politycznego w II Rzeczypospolitej podkreślali głównie „ugodowość” grup konserwatywno-klerykalnych względem państwa polskiego oraz próby zdyskontowania tej postawy przez władze. Andrzej Chojnowski odnotował kompromisowość tego środowiska i jego niewielkie znaczenie polityczne¹⁶. Roman Torzecki zwracał uwagę na wewnętrzne zróżnicowanie oraz siłę intelektualną tego nurtu¹⁷. Zdaniem Mychajły Szwahulaka umiarkowana postawa i projekty polityczne kręgów zachowawczych miały charakter utopijny i sprzeczny z rozwojem sytuacji w regionie¹⁸. Historyk ten podkreśla zarazem, że wysoki poziom działalności wydawniczej oraz kulturalno-oświatowej pozwolił im uzyskać „певний вплив в українському суспільстві”¹⁹. Do tego poglądu przychyliła się także Mychajło Moskaluk, który przypomina, że ruch chrześcijańsko-społeczny był integralną częścią ukraińskiego obozu narodowego i walnie przyczynił się do rozwoju rodzimej myśli politycznej okresu międzywojennego²⁰. Iwan Fedyk wyraża z kolei pogląd, zgodnie z którym nadmierna lojalność wobec Warszawy nie pozwoliła konserwatywnym kołom klerykalnym na uzyskanie większej popularności społecznej²¹.

Ważnym punktem odniesienia dla ukraińskich zachowawców i monarchistów dwudziestolecia była konserwatywna próba budowy państwowości na Ukrainie nadnieprzańskiej (IV–XII 1918) pod przywództwem Pawła Skoropadkiego (1873–1945). Tradycje hetmańskie, stanowiące ukraiński wariant monarchizmu, były dla interesującego nas nurtu jedną z podstaw ideologii państwowej²². Najważniejszym teoretykiem

(I. Лисяк-Рудницький, *Історичні есе*, t. II, Київ 1994, s. 125–145; I. Łysiak-Rudnycki, *Kierunki ukraińskiej myśli politycznej*, [w:] *Między historią a polityką*, Wrocław 2012, s. 447–450).

¹⁵ Por. Л. Зашкілляк, *Історія Польщі та українсько-польських відносин у відображенні сучасної української історіографії (90-ті роки ХХ ст.)*, [w:] *Polska — Niemcy — Ukraina w Europie. Narodowe identyfikacje i europejskie integracje w przededniu XXI wieku*, red. W. Bonusiak, Rzeszów 2000, s. 99–128; Zwięzłe omówienie ukraińskiej historiografii problemu dla lat 30. ХХ wieku: Н. Храбатин, *Діяльність українських католицьких партій Галичини в 30-х роках ХХ ст. у вітчизняній історіографії*, [w:] *Україна соборна. Збірник наукових статей*, вип. 2, ч. III. *Історична регіоналістика в контексті соборності України*, red. О. Реєнт, Київ 2005, s. 395–399.

¹⁶ A. Chojnowski, *Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–1939*, Wrocław 1979, s. 187–189.

¹⁷ R. Torzecki, *Kwestia ukraińska w Polsce 1923–1929*, Kraków 1989, s. 267–269.

¹⁸ М. Швагуляк, *Українські консерватори і справа українсько-польських взаємин (1921–1939 рр.)*, [w:] *Sojusz 1920 r. i jego następstwa*, red. Z. Karpius, W. Rezmer, E. Wiszka, Toruń 1997, s. 393–394.

¹⁹ М. Швагуляк, *Львівський осередок українських консерваторів у 20–30 роках ХХ століття*, [w:] *Львів: місто — суспільство — культура: Збірник наукових праць*, red. О. Аркуша, М. Мудрий, Львів 2007, s. 489.

²⁰ М. Москалюк, *Український християнсько-суспільний рух у Галичині (1920–1939 рр.)*, autoreferat rozprawy doktorskiej, Київ 1999, s. 17.

²¹ І. Федик, *Питання українсько-польської співпраці в ідеологіях українських католицьких партій Галичини міжвоєнного періоду*, „Мандрівець” 2008, nr 5, s. 36.

²² Zob. I. Кривецький, *3 дослідів над Гетьманщиною XVII–XVIII в.*, „Поступ” 1927, cz. 3–4, s. 127–128.

działającego na emigracji ruchu hetmańskiego był Waczesław Łypynskij (pol. Wacław Lipiński; 1882–1931), utrzymujący — pomimo różnic ideologicznych — liczne związki z konserwatywnymi politykami ukraińskimi z Galicji Wschodniej²³. W jego ujęciu naród był przede wszystkim wspólnotą duchową oraz terytorialną, najważniejszym zaś czynnikiem narodotwórczym — własna organizacja państwowa²⁴. Dlatego, zwracając się do ukraińskiej inteligencji, Łypynskij zwracał uwagę, „що народ українські визволитись може лиш тоді, коли з пащі московської і варшавської метрополії він свою голову вирве”. Za głowę tę uważał autor warstwy wyższe, które — jak oceniał z perspektywy historycznej — ciążyły na przemian ku Rosji lub Polsce²⁵.

Najważniejszą postacią ukraińskiej myśli konserwatywnej w Galicji Wschodniej w rzeszonym okresie był Stefan Tomaszewskij; 1875–1930)²⁶ — uczony zaliczany do szkoły historyków państwowców. W syntezie wczesnych dziejów Ukrainy zawarł on historiozoficzną interpretację znaczenia relacji ukraińsko-polskich:

Боротьба сих двох народів виповняє цілі доби української історії, зокрема після упадку державного життя. Довговікова приналежність України до польської держави помагала що-правда відокремленню і індивідуалізації українського народу від нищих східнослов'янських племен, та з другого боку боротьба із польсько-католицькою асиміляцією розбуджувала і скріпляла культурні спільноти зі Сходом. Синтеза в сім змаганню супротивних течій виявилася у витворенню окремого національно-культурного і політичного характеру Українців, який спочує в поодинокі прикмети обох основних типів в одну органічну цілість²⁷.

Sytuację polityczną po 1923 roku oceniał Tomaszewskij w sposób wyważony. Nie wierzył, że Warszawa zdecyduje się na rozwiązanie autonomiczne, i nie potępiał jej za to. W prywatnym liście wyraził pogląd, że polska władza „поступає так, як кожда инша на її місци поступилаб, колиб мала до діла з нами”²⁸. Dawał tym samym wyraz rozczarowaniu polityką kierownictwa ZUNR. Potępiał jego bezkomprom-

²³ Zob. В. Босий, *op. cit.*; К. Галишко, *Консерватор на тлі доби. В'ячеслав Липинський і суспільна думка європейських „правих”*, Київ 2002; В. Gancarz, *Му — szlachta ukraińska... Zarys życia i działalności Wacława Lipińskiego 1882–1914*, Kraków 2006; І. Передерій, *В'ячеслав Липинський: етнічний поляк, політичний українець*, Полтава 2012.

²⁴ В. Липинський, *Хам і Яфет. З приводу десятих роковин 19/29 квітня 1918 р.*, Львів 1928, s. 8.

²⁵ В. Липинський, *Листи до братів хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму писані 1919–1926*, Wien 1926, s. IX.

²⁶ Informacje biograficzne (jeśli nie zaznaczono inaczej) za: С. Томашівський, *Історик-політик, публіцист: Збірник статей*, [red. Організаційний комітет УКНП] Львів [1931], s. 3–4; І. Крип'якевич, *Степан Томашівський (некролог)*, „Записки НТШ” 1931, t. CLI, s. 225–240; М. Швагуляк, *Степан Томашівський і західноукраїнський консерватизм від ідеологічного гурту до політичної партії*, „Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність” 1997, вип. 3–4, s. 299–316.

²⁷ С. Томашівський, *Українська історія. Нарис, I, Старовинні і середні віки*, Львів 1919, s. 11–12.

²⁸ *Пять листів Стефана Томашівського. Про сучасне політичне положення української нації, про його причини та про способи, як вийти з нього*, [w:] С. Томашівський, *Історик-політик, публіцист...*, s. 72.

misową postawę wobec Polski oraz kontakty z bolszewikami. W latach 1921–1925 mieszkał w Berlinie, gdzie współpracował z ruchem hetmańskim. W maju 1922 roku historyk podjął starania o możliwość powrotu do ojczyzny na stałe²⁹. Taka perspektywa nie budziła większych obaw władz polskich. Doceniano jego talent polityczny, skłonność do porozumienia z Warszawą, a także „okcydentalny” i antykomunistyczny światopogląd³⁰. We wrześniu 1925 roku Tomaszewski podjął pracę jako nauczyciel kontraktowy w gimnazjum³¹, a od roku 1928 zajmował posadę docenta na Uniwersytecie Jagiellońskim.

Barwną postacią był drugi z najważniejszych ideologów omawianego środowiska, adwokat Osyp Nazaruk (1883–1940)³² — przed I wojną światową jeden z czołowych działaczy Rusko-Ukraińskiej Partii Radykalnej, następnie minister w rządach naddnieprzańskich Ukraińskiej Republiki Ludowej (*Українська Народна Республіка*, dalej: UNR) i ZUNR. Po ewakuacji władz tej ostatniej do Wiednia brał udział w pracach rządu emigracyjnego. Był wtedy przekonany, że w przyszłości nieuniknione będzie wznowienie militarnej walki przeciwko Polsce. Zadanie to uważał za święty obowiązek Ukraińców halickich³³. Wśród przyczyn porażki wskazywał na niezdecydowanie i anachroniczną mentalność starszego pokolenia polityków, między innymi brak zgody na internowanie i represje polskich elit³⁴. Nazaruk kierował akcją poszukiwania finansowego wsparcia dla emigracyjnego rządu Petruszewycza wśród ukraińskiej diaspory w Kanadzie³⁵. Podczas pobytu za Oceanem udziałem Nazaruka stał się przełom światopoglądowy, w którego wyniku odszedł od lewicowych przekonań oraz religijnego indyferentyzmu. Zerwał z obozem Petruszewycza, zacieśniając kontakty z Łypynskim i środowiskiem monarchistycznym. W 1927 roku powrócił do kraju³⁶.

²⁹ ДАЛО, ф. 271с, оп. 1с, с. 738, *St. Tomaszewski do Dyrekcji Policji [12 V 1922]*, ark. 1–2.

³⁰ ДАЛО, ф. 271с, оп. 1, с. 738, *Ajentura 5-F przy Komendzie PP Lwów-miasto do DP we Lwowie [22 V 1923]*, ark. 7–7 (odwrotny).

³¹ ДАЛО, ф. 271с, оп. 1, с. 738, *Kuratorium OSL do WBPWL [12 II 1926]*, ark. 7.

³² Informacje biograficzne (jeśli nie zaznaczono inaczej) za: М. Швагуляк, *Осип Назарук — журналіст, публіцист, редактор*, [w:] *Теоретичні та організаційні проблеми формування репертуару української книги та періодики*, red. Л. Крушельницька, Львів 1996, s. 400–405; Л. Бурачок, *Назарук Осип*, [w:] *Західно-Українська Народна Республіка. Уряди. Постаті*, red. Я. Ісаєвич, Львів 2009, s. 193–216.

³³ Центральний державний історичний архів України у Львові [dalej: ЦДІАУЛ], ф. 359, оп. 1, с. 214, *Лист до невстановленого адресата про „соборну українську державу” [9 II 1922]*, ark. 3

³⁴ ЦДІАУЛ, ф. 359, оп. 1, с. 347, *Промова Дра. Осипа Назарука виголошена на засіданню групи перебуваючих за кордоном членів Української Національної Ради у Відні дня 20 червня 1922*, ark. 1–7.

³⁵ ДАЛО, ф. 271, оп. 1с, с. 220, *Ajentura 5-F przy Komendzie PP Lwów-miasto do Prezydium DP [8 IV 1922]*, ark. 1–2; Archiwum Akt Nowych w Warszawie [dalej: AAN], z. 322, sygn. 4450/mkf. B20690, *Kanada. Akcja pożyczki zachodnioukraińskiej*, k. 2. W opinii polskiego konsula w Kanadzie Nazaruk był „najradykalniejszą” postacią obozu Petruszewycza (ДАЛО, ф. 271, оп. 1с, с. 358, *Konsul Skarbek do MSZ w Warszawie [20 IX 1922]*, ark. 1–2).

³⁶ Polski paszport wydano Nazarukowi w Nowym Jorku, skąd — *via* Berlin — powrócił do Lwowa w 1927 roku z zadaniem — jak oceniali informatorzy — „wzmocnienia i ujęcia w ramy organizacyjne

Wśród osobowości omawianego kręgu warto wymienić również dwóch innych historyków państwowców: Iwana Kreweckiego (1883–1940)³⁷ oraz Iwana Krypiakewycza (1886–1967)³⁸. Pierwszy z nich w czasie walk narodowyzwolenczych pracował jako archiwista Ukraińskiej Armii Halickiej oraz współpracownik Nazaruka w jej Kwaterze Prasowej³⁹. Był autorem publikacji uzasadniających potrzebę pozytywnego wychowywania młodego pokolenia w duchu ukraińskiej państwowości oraz jedności narodowej⁴⁰. Krypiakewycz w latach 1921–1924 był profesorem Tajnego Uniwersytetu Ukraińskiego we Lwowie.

Inicjatywy polityczne opierające się na moralności chrześcijańskiej korzystały z duchowego i materialnego wsparcia Hryhorija Chomyszyna (1867–1945) — grekokatolickiego biskupa stanisławowskiego, zwolennika latynizacji Cerkwi i rzecznika porozumienia z Polakami. W czasie wojny ukraińsko-polskiej Chomyszyn uczestniczył w pracach Ukraińskiej Rady Narodowej, pełniąc funkcję zachodnioukraińskiego parlamentu⁴¹. W 1922 roku podpisał protest przeciwko zarządzeniu w sprawie prowincji wyborów do polskich izb ustawodawczych⁴².

Do grona ważnych twórców ukraińskiej myśli konserwatywnej Galicji Wschodniej należał także — mimo pobytu na emigracji — Wasyl Kuczabśkyj (1895–1971). Podczas I wojny światowej był on jednym z organizatorów formacji Ukraińskich Strzelców Siczowych, następnie żołnierzem sił zbrojnych UNR i ZUNR. W 1920 roku znalazł się wśród założycieli podziemnej Ukraińskiej Organizacji Wojskowej (*Українська військова організація*, dalej: UWO). W styczniu 1922 roku uwięziono go we Lwowie w związku z próbą zamachu na Józefa Piłsudskiego. Zwolniony z braku dowodów winy, w połowie 1923 roku zdecydował się na wyjazd do Berlina⁴³. Pod wpływem dramatycznych doświadczeń doszedł do wniosku, że walka rewolucyjna niesie z sobą wyłącznie materialną katastrofę oraz ruinę duchową⁴⁴. Na emigracji zbliżył się do środowiska konserwatywno-monarchistycznego i podjął współpracę z Łypynśkim⁴⁵. Dystansował się wszakże od instytucjonalnych związków z istnieją-

ukraińskiego ruchu prohetmańskiego” (ДАЛО, ф. 271с, оп. 1с, с. 220, *Komenda PP Lwów-miasto do DP we Lwowie [21 XI 1927]*, арк. 15; ДАЛО, ф. 271с, оп. 1с, с. 220, *Urząd Wojewódzki Lwowski do Dyrektora Policji [25 X 1927]*, арк. 1–2).

³⁷ Informacje biograficzne: Ф. Стеблій, *Іван Кревецький. Історик-державник*, Львів 2003.

³⁸ Informacje biograficzne: І. Сварник, *Крип'якевич Іван*, [w:] *Енциклопедія Львова*, red. А. Козицький, Львів 2010, т. 3, s. 620–621.

³⁹ Ф. Стеблій, *Іван Кревецький...*, s. 5–6; ЦДІАУЛ, ф. 359, оп. 1, с. 1, *Письмо Начальной Команди ГА [8 VI 1919]*, арк. 70.

⁴⁰ І. Кревецький, *Українська державна ідеологія. Нариси і статті*, Львів 1922.

⁴¹ О. Єгрешій, *Єпископ Григорій Хомишин: портрет релігійно-церковного і громадсько-політичного діяча*, Івано-Франківськ 2006, s. 42–44.

⁴² М. Папіерzyńska-Turek, *Sprawa Ukraińska w Drugiej Rzeczypospolitej 1922–1926*, Kraków 1976, s. 94–96.

⁴³ Ю. Кучабський, *Василь Кучабський (сторінки життя)*, Пустомити 1996, s. 32–40.

⁴⁴ С. Гелей, *Консервативно-політологічна концепція державотворення. Василь Кучабський*, Львів 1997, s. 27.

⁴⁵ Zob. В. Кучабський, *Значіння ідей Вячеслава Липинського*, Львів 1935.

cymi grupami politycznymi. Bardzo krytycznie odnosił się Kuczabський do współczesnych mu ukraińskich elit Galicji Wschodniej. Sądził, że w regionie nie ma jeszcze odpowiednich warunków do budowy niezależnej Ukrainy⁴⁶. Największego zagrożenia upatrywał w bolszewizmie i przestrzegał przed bezrefleksyjną oceną polityki autochtonizacji na Ukrainie radzieckiej, uznając ją za śmiertelne niebezpieczeństwo dla samego istnienia narodu ukraińskiego. Zgodnie z jego oceną komunistyczny terror w ZSRR był nieporównywalny z opresyjnością polityki narodowościowej II Rzeczypospolitej, która mogła jedynie wzmocnić moralną siłę ukraińskości:

Польонізація не в силі знищити українську націю, вона може лиш внести корективи в українсько-польське етнографічне межування. Але „українізуючий” більшовизм нищить само почуття індивідуальності української нації, заміщуючи його почуттям інтернаціональної солідарності⁴⁷.

Kuczabський przyznawał, że z Polską należy walczyć, lecz walka ta powinna przebiegać w sposób honorowy⁴⁸. Pierwszym etapem tej batalii miało być upowszechnienie w społeczeństwie ponadregionalnej ukraińskiej myśli państwowej oraz — jak ujmował to autor — „аристократизму національного почування”⁴⁹. Realną politykę wyobrażał sobie Kuczabський jako tworzenie propaństwowej tendencji — zawieranie ponadpartyjnych porozumień, podejmowanie prób uczestnictwa w aparacie władzy i rywalizacja z innymi narodami na gruncie kulturowym i twórczym⁵⁰.

Zachodnioukraińscy konserwatyści nie stworzyli w omawianym czasie liczącej⁵¹ się *stricto* politycznej organizacji. Próbowali wpływać na działalność istniejących stronnictw, szczególnie utworzonego w 1925 roku Ukraińskiego Zjednoczenia Narodowo-Demokratycznego (*Українське національно-демократичне об'єднання*, dalej: UNDO) — największej i najbardziej wpływowej partii w regionie.

⁴⁶ В. Кучабський, *Большевизм і сучасне завдання українського Заходу. Національно-політичні замітки*, Львів 1925, s. 105–107.

⁴⁷ *Ibidem*, s. 118–119.

⁴⁸ *Ibidem*, s. 107.

⁴⁹ *Ibidem*, s. 121–123.

⁵⁰ Лист В. Кучабського до І. Крип'якевича [26 II 1929], [w:] С. Гелей, *Василь Кучабський. Від національної ідеї до державності. Українська консервативна політична думка першої половини ХХ ст. та її вклад в історичну науку*, Львів 1998, s. 454; Koncepcja Kuczabського bliska była poglądom polskiego pisarza katolicko-konserwatywnego okresu zaborów Wincentego Kosiakiewicza (1863–1918), który konstatawał, że „konserwatywna doktryna posiada najwyższy stopień niezależności od państwa i od rządu, ponieważ odwołuje się ona do coraz to lepszej organizacji instytucji społecznych, z których najbardziej zasadnicze istnieją zawsze i nic ich znieść, nikt zniszczyć nie może” (W. Kosiakiewicz, *Idea konserwatywna. Próba doktryny*, Warszawa 1913, s. 85–86).

⁵¹ W omawianym okresie istniała we Lwowie nieliczna i niezbyt popularna Ukraińska Organizacja Monarchistyczna — filia Komitetu Berlińskiego zwolenników Skoropadskiego. Zdecydowanie porała ona przewrót majowy 1926 roku (M. Papierzyńska-Turek, *Sprawa ukraińska...*, s. 54; ДАЛО, ф. 110с, оп. 4, с. 109, *Резолюція Української Монархістичної Організації Всіх Обєднань* [30 X 1927], арк. 87).

Swoistą namiastką zachowawczego ugrupowania okazała się klerykalna Ukraińska Organizacja Chrześcijańska (*Українська християнська організація*, dalej: UChO). Utworzona w sierpniu 1925 roku UChO była formalnie ponadpartyjna, aktywnie uczestniczyła jednak w politycznej debacie regionu na gruncie moralności chrześcijańskiej i antykomunizmu, przyjmując umiarkowaną postawę wobec istniejącego porządku politycznego⁵². Pierwszym przewodniczącym organizacji został o. Tytus Hałuszczynskij (1880–1952), rektor Lwowskiego Seminarium Duchownego. Mimo programowej apolityczności i lojalizmu wobec Polski, działacze zrzeszenia nie wykluczali utworzenia w przyszłości własnej siły politycznej. Podkreślali również, że dalekosiężnym celem pozostaje dla nich wybicie się na niepodległość⁵³. W opinii analityków z MSW (IV 1927) polityczne zaplecze UChO opierało się niemal całkowicie na duchowieństwie, pozostając pod silnym wpływem UNDO⁵⁴. Kwestia stosunku do Zjednoczenia stała się w tym okresie przedmiotem burzliwych debat w łonie organizacji⁵⁵. W listopadzie 1927 roku członkiem UChO został Nazaruk⁵⁶, który następnie (I 1928) objął posadę redaktora naczelnego organu tej organizacji — pisma „Nowa Zoria” (dalej: NZ)⁵⁷.

Istotną rolę w przedsięwzięciach związanych z UChO odgrywał Tomaszewski. Polityk ten występował również z projektami mającymi na celu konsolidację ukraińskiego życia politycznego oraz intelektualnego na platformie tradycyjnych wartości i dążenia do łagodzenia konfliktów narodowościowych. Tomaszewski był inicjatorem i głównym twórcą czasopisma „Polityka”, które ukazywało się we Lwowie w latach 1925–1926. Jego łamy miały być miejscem wymiany poglądów przedstawicieli myśli konserwatywnej i zwolenników polityki umiarkowanej⁵⁸.

Як бачимо, продовж двох останніх поколінь слово „консерватист” так далеко відійшло від поняття „Українець”, що сьогодні злука обох слів багато декому видається чимсь дивовижним, парадоксальним, а то й... підозрілим [...] ⁵⁹

— konstatowano (X 1925) w jednym z artykułów odredakcyjnych. Zespół „Polityki” zamierzał uczynić z tego pisma silny organ opiniotwórczy, mający wpływ na linię UNDO. W pierwszym numerze diagnozowano impas ukraińskiego życia politycznego w Galicji Wschodniej, którego przyczyną miały być „надмір політиків

⁵² ЦДДАУЛ, ф. 359, оп. 1, с. 397, *Звіт, протоколи, листування та інші документи про діяльність Української Християнської Організації [1925–1928]*, арк. 1–25; *Українська Християнська Організація*, „*Нова Зоря*” 29 серпня 1926, cz. 33, s. 1.

⁵³ І. Федик, *Питання українсько-польської...*, s. 1.

⁵⁴ ААН, z. 9, syg. 1036, *Sprawozdania o sytuacji społeczno-politycznej. Rusini*, k. 94.

⁵⁵ ЦДДАУЛ, ф. 359, оп. 1., с. 9, *Засідання Управи УХО [4 V 1928]*, арк. 11–19.

⁵⁶ ЦДДАУЛ, ф. 359, оп. 1, с. 1, *Членська грамота УХО [19 XI 1927]*, арк. 126.

⁵⁷ *Zob. Л. Сирота, Редакторська робота Осипа Назарука в газеті „Нова Зоря” у 1920–1930-і рр.*, „*Мандрівець*” 2009, nr 4, s. 66–67.

⁵⁸ М. Швагуляк, *Львівський осередок...*, s. 481.

⁵⁹ *З індексу заборонених книг*, „*Політика*” 1925, cz. 2, s. 42–43.

i гіпертрофія політики”⁶⁰. Błędna postawa obozu narodowego doprowadziła — w ocenie redakcji — do głębokiego kryzysu moralnego, przesadnego znaczenia partii politycznych oraz jałowych dyskusji programowych. Konstatowano utratę kapitału społecznego wytworzonego w czasie walki o niepodległość⁶¹. Za największą pomyłkę uznawano bojkot wyborów 1922 roku — „політичне гаракіпі”⁶², pozbawiające społeczeństwo ukraińskie mandatowego przedstawicielstwa parlamentarnego. Na łamach „Polityki” akcentowano konieczność prowadzenia wewnętrznej pracy wśród społeczeństwa, zgodnie z przestrogiami Łypynskiego, który podkreślał, że proces prawdziwego wyzwolenia może się odbywać jedynie od środka — przyjęcie narzuconej państwowości grozić miało anarchią⁶³. Tomaszewski podkreślał potrzebę zaszczepienia w społeczeństwie pozytywnych wzorców historycznych, dorobek Mychajły Drahomanowa (1841–1895) przeciwstawiając „buntowniczej” spuściznie Tarasa Szewczenki (1814–1861)⁶⁴.

Redakcja odrzucała oskarżenia o ugodowość. Polityczną ugodę definiowano przy tym jako stworzenie prorządowej partii, która mogłaby uzyskiwać realne korzyści, w tym wysokie stanowiska w administracji i teki ministerialne⁶⁵. Podkreślano, że szanse na osiągnięcie takiego korzystnego dla Ukraińców kompromisu istniały przed 1923 rokiem, a następnie — ze względu na politykę negacji prowadzoną przez halickie elity oraz polskie tendencje do centralizmu i unitaryzmu — zostały zaprzepaszczone⁶⁶. W tej sytuacji konserwatyści opowiadali się za legalną walką polityczną i wyegzekwowaniem od Rzeczypospolitej jej międzynarodowych i wewnętrznych zobowiązań wobec mniejszości narodowych.

Внутрі цих меж є простір для всіх можливих програм і тактик: від монархічно-консервативної до локального самоврядування, від угоди до обструкції⁶⁷

— zwracano uwagę. Jednoznacznie potępiano przy tym konspiracyjne metody walki:

Національна революція се гарна і свята річ, одначе поклонників для неї виховується не терором з невідповідальних місць, а власним геройським зусиллям, особистим приміром і саможертвою⁶⁸.

Mimo ostrej retoryki kolejnych rezolucji programowych, w dominującym na ukraińskiej scenie politycznej UNDO przeważał początkowo pogląd o konieczności

⁶⁰ *Замість програми*, „Політика” 1925, cz. 1, s. 1–3.

⁶¹ *Наше Локарно*, „Політика” 1926, cz. 3–4, s. 60.

⁶² С. К-ий [С. Томашівський], *Наша університетська політика*, „Політика” 1926, cz. 2, s. 28.

⁶³ В. Липинський, *Народи поневолені і народи недержавні*, „Політика” 1925, cz. 1, s. 4–5.

⁶⁴ С. Томашівський, *Трагедія Драгоманова. Кілька чудацьких думок з приводу 30-ліття його смерті* (20. VI. 1925), „Політика” 1925, cz. 1, s. 6–8.

⁶⁵ *Наше Локарно*, „Політика” 1926, cz. 3–4, s. 61.

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ *Ibidem*.

prowadzenia „polityki pozytywnej”⁶⁹. Obserwatorzy uważali nawet (XI 1926), że kierownictwo partii znalazło się w rękach dawnych autonomistów, którzy osiągnęły porozumienie z „okcydentalistami” pozostającymi pod wpływem Kuczabskiego⁷⁰. Jednak już na początku 1926 roku władze UNDO wydały oświadczenie, w którym odżegnały się od związków z „Polityką” i podkreśliły, że linia polityczna dwutygodnika jest sprzeczna z platformą Zjednoczenia⁷¹. Wiosną 1926 roku, wobec złej atmosfery wokół wydawnictwa i problemów z jego finansowaniem⁷², „Polityka” przestała się ukazywać, mimo iż Chomyszyn deklarował chęć jej subsydiowania⁷³.

Przywódcy UNDO (prezesem był Dmytro Łewyckij, 1877–1942) zdecydowanie odcięli się od „ugodowej” retoryki. Kampania wyborcza UNDO w Galicji Wschodniej (głosowanie odbyło się w marcu 1928 roku) zyskała zdecydowane wsparcie kleru greckokatolickiego, choć Chomyszyn zwracał uwagę, iż duchowni nie powinni stać się narzędziami w bieżącej walce politycznej⁷⁴. W wyborach UNDO uzyskało około 50% ukraińskich głosów oddanych w województwach południowo-wschodnich⁷⁵. Parlamentarzyści tego ugrupowania stanowili większość Ukraińskiej Reprezentacji Parlamentarnej (*Українська парламентарна репрезентація*, dalej: UPR) w polskich izbach ustawodawczych⁷⁶. W szeregach Komitetu Centralnego UNDO, wybranego w grudniu 1929 roku, nie znalazł się już żaden z „ugodowców”⁷⁷.

Wkrótce po wyborach nasiliły się rozdziewięki w ukraińskim obozie „konsolidacyjnym”. Jednym z ważniejszych ich przejawów okazał się konflikt między środowiskiem UChO i NZ a kierownictwem UNDO⁷⁸. Zjednoczenie zdecydowało się na taktykę wykorzystywania trybuny parlamentarnej głównie w celach demonstracyjnych i propagandowych⁷⁹. Konserwatyści oczekiwali natomiast podjęcia przez parlamentarzystów „polityki realnej” i próby przeforsowania projektu autonomii, który Tomaszewski uważał za najważniejsze zadanie współczesności. Koncepcja zakładała wyodrębnienie ukraińskiej jednostki terytorialnej obejmującej — oprócz Galicji Wschodniej (z Przemysłem) — także województwo wołyńskie oraz Chełm-

⁶⁹ ДАЛО, ф. 271, оп. 1с, с. 15, *Prezydium Dyrekcji Policji we Lwowie do MSW [4 VII 1926]*, арк. 129–130.

⁷⁰ ДАЛО, ф. 271, оп. 1с, с. 15, *Prezydium Dyrekcji Policji we Lwowie do MSW [28 XI 1926]*, арк. 265.

⁷¹ Літописець [С. Томашівський], *Біжучі справи*, „Політика” 1926, cz. 3–4, s. 54.

⁷² *Від видавництва*, „Політика” 1926, cz. 3–4, s. 61.

⁷³ ЦДДАУЛ, ф. 359, оп. 1, с. 9, *Щоденник доктора Осипа Назарука [24 XII 1927]*, арк. 2 (odwrotny).

⁷⁴ R. Tomczyk, *Ukraińskie Zjednoczenie Narodowo-Demokratyczne 1925–1939*, Szczecin 2009, s. 139.

⁷⁵ R. Torzecki, *Kwestia ukraińska...*, s. 247.

⁷⁶ M. Szumiło, *Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna w Sejmie i Senacie RP (1928–1939)*, Warszawa 2007, s. 54.

⁷⁷ *Ibidem*, s. 105.

⁷⁸ *Mniejszości narodowe w Polsce. Ukraińcy*, „Sprawy Narodowościowe” 1928, nr 2, s. 209–210.

⁷⁹ *На порозі парламенту*, „Діло” 28 березня 1928, cz. 70, s. 2.

szczyzną i południową część Polesia⁸⁰. Historyk zwracał uwagę, że dekada polskich rządów nad spornym obszarem nie przyniosła poważniejszych zmian w polityce ukraińskiego obozu narodowego. Zgodnie z jego poglądem haliCCy politycy, negując legalność polskiej administracji na tym terytorium, marnowali szanse na rozwiązanie naglących kwestii: powołania ukraińskiej uczelni wyższej, praw językowych i kulturalnych, wreszcie — „засудженого на смерть” szkolnictwa powszechnego⁸¹.

Na łamach NZ podjęto otwartą krytykę UNDO. Rozpoczęto też konsultacje polityczne ukierunkowane na stworzenie nowego ugrupowania klerykałno-konserwatywnego. Z kolei prasa związana z UNDO zaczęła wyraźniej potępiać postawę „ugodowców”⁸². Kierownictwo partii sugerowało potrzebę usunięcia Nazaruka z redakcji organu UChO⁸³. Wbrew naciskom zarząd organizacji na posiedzeniu 28 maja 1928 roku zatwierdził linię polityczną NZ⁸⁴.

Radykalne nastroje społeczne wśród ludności ukraińskiej województw południowo-wschodnich budziły niepokój czynników rządowych. Zwracano uwagę na brak silnego ugrupowania o programie lojalistycznym oraz tendencję do niwelowania różnic politycznych na gruncie antypolskim. Nadzieje wiązano z UChO oraz, podnoszoną przez Nazaruka, potrzebą „obywatelskiej lojalności”⁸⁵. Nie wystosowano jednak żadnej oferty politycznej wobec tej grupy. Wskazywano zarazem na wątpliwy autorytet Chomyszyna wśród części duchowieństwa, które zignorowało zarządzenie przez władzę uroczystych nabożeństw z okazji dziesięciolecia odrodzenia Rzeczypospolitej lub też samowolnie zmieniło ich program, pomijając odprawianie modlitw w intencji głowy państwa⁸⁶.

Konflikt między UChO i NZ a UNDO i obozem nacjonalistycznym nasilił się po odczycie Tomaszewskiego w Instytucie Badań Spraw Narodowościowych w Warszawie (IV 1929). Profesor poddał ostrej krytyce politykę Zjednoczenia, a kampanię wyborczą 1928 roku określił mianem „demagogicznej i nadmiernie rozagitowanej”. Za błąd uznał deklaratywne negowanie polskiej państwowości w toku „polowania na mandaty”, połączone, jak uważał, z brakiem rzeczywistego programu politycznego⁸⁷. Odnotowywał mały autorytet URP zarówno wśród Ukraińców, jak i Polaków oraz

⁸⁰ [С. Томашівський], *Найважливіша політична задача нашого сучасного покоління*, „Нова Зоря” 1 квітня 1928, cz. 24, s. 1–2.

⁸¹ ЦДДАУЛ, ф. 368, оп. 1., с. 35, *Стаття Томашівського Степана про наслідки окупації Галичини Польщею при допомозі союзних держав Антанті. Фрагмент [1928]*, арк. 1–2.

⁸² M. Szumiło, *Ukraińska Reprezentacja...*, s. 87.

⁸³ AAN, z. 9 (III-dopływ), sygn. 1021, *Sprawozdanie z życia mniejszości narodowych od 16 marca do 30 kwietnia 1928 r.*, k. 400–401.

⁸⁴ *Mniejszości narodowe w Polsce. Ukraińcy*, „Sprawy Narodowościowe” 1928, nr 2, s. 209–210.

⁸⁵ AAN, z. 9, sygn. IV/77, *Sprawozdanie z życia mniejszości narodowych za listopad–grudzień 1928 r.*, k. 7.

⁸⁶ AAN, z. 9, sygn. IV/77, *Sprawozdanie z życia mniejszości narodowych za II i III kwartał 1930 r.*, k. 11.

⁸⁷ *Dziesięć lat kwestii ukraińskiej w Polsce (zapis odczytu prof. S. Tomaszewskiego z 12 IV 1929 r. w Instytucie BSN)*, „Sprawy Narodowościowe” 1929, nr 3–4, s. 569–570.

brak — choćby moralnych — rezultatów jej działalności⁸⁸. Wiele uwagi poświęcił Tomaszewski również krytyce polityki narodowościowej Warszawy, podkreślając, że nie sprawdziły się ukraińskie „sympatia i nadzieje”, związane z przewrotem majowym 1926 roku⁸⁹. Konstatując krótkowzroczność obu nacjonalizmów, historyk zauważył, że ukraiński obóz narodowy przeceniał historyczne znaczenie polskich buntów, lekceważąc wzorce pracy organicznej i działań legalnych, opierających się na lojalistycznej postawie wobec zaborców⁹⁰. Przy tej okazji wyraził opinię o wielkim wpływie polskiej tradycji na kształtowanie się „ukraińskiej psychiki narodowej”, z czego — jak ocenił — polskie społeczeństwo nie zdawało sobie sprawy⁹¹. Wyraził również pogląd, że

w elementach świadomości ukraińskiej odrębności narodowej jest wiele wpływów polskich, produktów działania Polski historycznej — rzecz tem dziwniejsza, iż utarło się przekonanie o antytezie ukraiństwa i polskości [...]. Sama nazwa Ukrainy jest produktem dziejów polskich i, w swem nowszym znaczeniu, nie sięga dalej wstecz jak tylko do początku wieku XVII⁹².

Wystąpienie Tomaszewskiego skierowało przeciw niemu brutalną kampanię w prasie związanej z UNDO⁹³. Oskarżany między innymi o oportunizm profesor odpierał zarzuty, przypominając etymologię tego terminu oznaczającego pierwotnie celowość, realność i zdolność do osiągnięcia realnych korzyści⁹⁴.

Krytyka URP zajmowała coraz więcej miejsca na łamach NZ. Zdaniem redakcji działalność ukraińskich posłów i senatorów ograniczała się wyłącznie do darennych manifestacji. Taka postawa grozić miała społeczną kompromitacją, nie przynosiła bowiem żadnych empirycznych rezultatów. Zwracano uwagę, że agresywna retoryka nastraja antyukraińsko wszystkie liczące się polskie siły⁹⁵ i wzmaga polski szowinizm⁹⁶. Apelowano, by parlamentarzyści skoncentrowali swoje wysiłki na konkretnych zagadnieniach bieżących (na przykład na reformie samorządu terytorialnego)⁹⁷. Kontynuowanie polityki skarg i protestów — w ocenie

⁸⁸ *Ibidem*, s. 570.

⁸⁹ *Ibidem*, s. 569.

⁹⁰ Warto zauważyć, że krytyka umiarkowanej postawy konserwatystów ze strony ukraińskich kół niepodległościowych przypominała oskarżenia pod adresem krakowskiej szkoły konserwatywnej formułowane przez polską Narodową Demokrację (por. R. Dmowski, *Upadek myśli konserwatywnej w Polsce z dodatkami: 1. O bankructwie metody konserwatywnej w polityce galicyjskiej. 2. Koniec legendy*, Częstochowa 1938).

⁹¹ *Dziesięć lat kwestii ukraińskiej w Polsce*, „Sprawy Narodowościowe” 1929, nr 3–4, s. 572.

⁹² *Ibidem*, s. 565.

⁹³ M.in. I. Кедрин[-Рудницький], *Нещасливий виступ*, „Діло” 20 квітня 1929, cz. 88, s. 1–2.

⁹⁴ С. Томашівський, *Наша чільна партія у власному зеркалі. Критичні замітки*, Львів 1929, s. 43–47, 60–62.

⁹⁵ *Злука демонстративности і опортунізму в українській парламентарній політиці Галичан в Польщі*, „Нова Зоря” 14 квітня 1929, cz. 28, s. 1–2.

⁹⁶ *Наша політика. З приводу реформи конституції і нового адміністративного поділу*, „Нова Зоря” 10 листопада 1929, cz. 83, s. 1–2.

⁹⁷ *Ibidem*.

redakcji — pogłębiało beznadziejne położenie ukraińskiej społeczności w II Rzeczypospolitej⁹⁸.

Zagadnienie stosunku do Polski stało się również zarzewiem konfliktu między grupą NZ a Łypynskim. Główny ideolog ukraińskiego monarchizmu zakwestionował ideologiczne związki ruchu hetmańskiego ze środowiskiem Tomaszewskiego i Nazaruka, w serii artykułów zamieszczonych na łamach dziennika „Diło” (VII 1929)⁹⁹.

„Перспективи наші в Польщі дуже сумні” — oceniał Kuczabський w liście do Tomaszewskiego z lutego 1929 roku. Jego zdaniem polityka Warszawy doprowadziła do wzrostu nastrojów radykalnych w społeczeństwie ukraińskim oraz deprecjacji wartości ogólnoludzkich i propaństwowych. „Ми йдемо до гайдамаччини” — alarmował, wskazując, że bezpowrotnie oddaliły się nadzieje na możliwość współtworzenia przez ukraińskich obywateli politycznego życia II Rzeczypospolitej¹⁰⁰. W liście do Krypiakewycza Kuczabський zwracał uwagę na iluzoryczność popularnych analogii historycznych, wyrażając pogląd o nierealności projektu autonomii:

Наше відношення до сусіда не таке як Поляків до Австрії, лиш як Поляків до Пруссії. Всякі автономістичні розсуджування є хибні, бо не бачуть того, що противник непохитно вірить, що з нами справиться і нас зденаціоналізує, й поки він тої віри не покине — про автономізацію не може бути мови. А він її не покине ніколи, бо такий уже його політичний характер — як ще ми мали нагоду переконатись ще в Австрії з різними „новими ерами”¹⁰¹.

Optymistą nie był również Tomaszewski. Z goryczą odnotowywał ciężkie oskarżenia kierowane pod jego adresem przez rodaków oraz bezowocność swych wieloletnich wysiłków na rzecz autonomii. Podkreślał, że nawet takie rozwiązanie nie zaspokajało w najmniejszym stopniu potrzeb społeczeństwa, mogło jednak powstrzymać regres oświaty i kultury, pogłębiający się z powodu — jak oceniał — bezwzględnie centralistycznej polityki Warszawy. Możliwość wymuszenia kompromisu na tej ostatniej stawała się jego zdaniem trudniejsza z każdym rokiem¹⁰².

Wstrząsem dla życia politycznego w regionie były dramatyczne wydarzenia z lata i jesieni 1930 roku. Środowisko NZ potępiło UWO i terrorystyczne metody walki o niepodległość, uznając je za szkodliwe prowokacje oraz daremne przelewanie ukraińskiej krwi¹⁰³. Jednocześnie redakcja krytycznie oceniała polską akcję odwetową, szczegółowo opisując działania policyjne i wojskowe oraz represje polityczne z jesieni 1930 roku.

⁹⁸ *Характеристика Союму*, „Нова Зоря” 2 березня 1930, cz. 16, s. 2.

⁹⁹ В. Липинський, „Нова Зоря” і ідеологія гетьманців, „Діло” 18 липня 1929, cz. 157, s. 1–2; 19 липня 1929, cz. 158, s. 2; 20 липня 1929, cz. 159, s. 2–3.

¹⁰⁰ *Лист В. Кучабського до С. Томашівського [7 II 1929]*, [w:] С. Гелей, *Василь Кучабський...*, s. 451–452. Analizę perspektyw rozwoju stosunków ukraińskich w II Rzeczypospolitej zamieścił Kuczabський w obszernej niemieckojęzycznej pracy wydanej w połowie lat 30. (W. Kutschabsky, *Die Westukraine im Kampfe mit Polen und dem Bolschewismus in den Jahren 1918–1923*, Berlin 1934, s. 390–421).

¹⁰¹ *Лист В. Кучабського до І. Крип'якевича [26 II 1929]*, [w:] С. Гелей, *Василь Кучабський...*, s. 454.

¹⁰² С. Томашівський, *Про ідеї...*, s. 94–107.

¹⁰³ *Що діється в нашім краю?*, „Нова Зоря” 2 жовтня 1930, cz. 75, s. 1–2.

W tych warunkach Chomyszyn i jego najbliżsi współpracownicy zdecydowali się na powołanie (IX 1930) odrębnej konserwatywnej partii politycznej — Ukraińskiej Katolickiej Partii Ludowej (*Українська католицька народна партія*, UNKP). Założyciele podkreślali, że nowe ugrupowanie rodzi się w obliczu „страшного хаосу й руїни на всіх ділянках нашого життя”¹⁰⁴. W oświadczeniu programowym powtórzono postulat autonomii dla ukraińskich terenów w Polsce. Przewidywano powołanie Sejmu krajowego, który miałby szerokie kompetencje ustawodawcze, administracyjne, sądowe, oświatowe, gospodarcze i wojskowe, a delegacja parlamentu ukraińskiej autonomicznej prowincji brałaby udział w pracach „Sejmu Warszawskiego”. Potępiono polskie działania kolonizacyjne oraz politykę kadrową w urzędach i instytucjach państwowych, dyskryminującą autochtoniczny element ukraiński¹⁰⁵. W tworzeniu nowej siły politycznej początkowo nie brali udziału Tomaszewski i Nazaruk. Przewodniczącym Komitetu Organizacyjnego został Ołeksij Salak, jego zastępcą Mykoła Hałuszczynskij, a sekretarzem Roman Hajduk¹⁰⁶. Dopiero pod koniec 1930 roku w działalność ugrupowania aktywnie włączył się Nazaruk¹⁰⁷. Właśnie redaktor NZ, autor założeń programowych katolickiej partii¹⁰⁸, po śmierci Tomaszewskiego (21 XII 1930¹⁰⁹) stał się najważniejszą postacią ukraińskiego konserwatywnego II Rzeczypospolitej. Inną charakterystyczną zmianą było przemianowanie UChO na Ukraińską Organizację Katolicką w lipcu 1930 roku¹¹⁰.

W tym samym czasie wzmożła się także polityczna aktywność tak zwanego orientального skrzydła greckokatolickiego środowiska Galicji Wschodniej z metropolitą Andrzejem Szeptyckim na czele¹¹¹. W październiku 1930 roku arcybiskup wydał posłanie, w którym zapowiedział utworzenie Ukraińskiego Sojuszu Katolickiego. Choć programowo apolityczne — stowarzyszenie to zbliżone było do UNDO. Częściej niż UKNP i grupa NZ podejmowało zagadnienie niepodległości państwowej Ukrainy i poddawało ostrzejszej krytyce politykę Warszawy¹¹².

¹⁰⁴ ДАЛО, ф. 110, оп. 1, с. 1110, *Програмова Заява Католицької Народної Партії [7 X 1930]*, арк. 2.

¹⁰⁵ *Ibidem*.

¹⁰⁶ *Ibidem*, арк. 2 (odwrotny).

¹⁰⁷ М. Швагуляк, *Львівський осередок...*, s. 487–489.

¹⁰⁸ О. Назарук, *Ідеологічні основи Української Католицької Народної Партії*, Львів 1931.

¹⁰⁹ ДАЛО, ф. 110, оп. 4, с. 149, *Рапорт nr 11 [5 I 1931]*, арк. 4; *Помер д-р. Ст. Томашиівський*, „Діло” 24 грудня 1930, cz. 284, s. 3.

¹¹⁰ *Комунікат*, „Нова Зоря” 17 липня 1930, cz. 53, s. 1.

¹¹¹ Zob. О. Єгрешій, *Суперечності між Українським католицьким союзом та Українською католицькою народною партією у 1930-х рр.: генезис, зміст, наслідки*, „Галичина” 2006–2007, nr 12–13, s. 118–125.

¹¹² І. Федик, *Питання українсько-польської...*, s. 36–37; Początek lat 30. przyniósł również przegrupowania w ukraińskich środowiskach konserwatywnych na emigracji. Konflikt między Łypynskim i Skoropadzkim doprowadził do rozpadu politycznej emanacji ruchu hetmańskiego — Ukraińskiego Związku Rolników (ukr. *Хліборобів*) Państwowców (USChD). Zwolennicy pierwszego (do jego śmierci w 1931 roku) tworzyli odtąd Bractwo Ukraińskich Klasokratów-Monarchistów, drugiego zaś — Związek Hetmańców Państwowców (Zob. К. Галишко, *Консерватор на тлі доби...*, s. 383–417).

* * *

Każda z ważniejszych postaci interesującego nas kręgu politycznego miała w swej biografii udział w próbie budowy zachodnioukraińskiej państwowości w latach 1918–1923. Niektórzy — jak Nazaruk i Kuczabskyj — pracowali również na rzecz naddnieprzańskiej UNR. Mimo tych doświadczeń, po międzynarodowym uznaniu polskiej suwerenności nad Galicją Wschodnią, zajęli oni wobec II Rzeczypospolitej pozycje kompromisowe. Postawa taka nie oznaczała rezygnacji z niezależności państwowej oraz idei jedności Ukrainy. Możliwość realizacji tych celów uważano wszakże za kwestię odległej przyszłości. Analizując przyczyny porażki wysiłku niepodległościowego, halicyjscy konserwatyści doszli do wniosku, że naród ukraiński nie dojrzał jeszcze do posiadania własnego państwa. Zalecano więc pracę organiczną i pogłębianie świadomości politycznej społeczeństwa. Potępiając polską politykę narodowościową, działacze ci oceniali, że największe zagrożenie dla ukraińskiego narodu stanowią wpływy ideologii komunistycznej oraz polityka radziecka na Wielkiej Ukrainie. Maksymalnym postulatem, który stawiano Polsce, było wyodrębnienie w jej granicach ukraińskiej jednostki terytorialnej i nadanie jej szerokiej autonomii. Od Warszawy oczekiwano przede wszystkim przestrzegania obowiązującego prawa oraz międzynarodowych zobowiązań odnośnie do mniejszości narodowych. Konserwatywne koncepcje polityczne nie zyskały aprobaty ukraińskiego obozu narodowego w Galicji Wschodniej i popularności społecznej. Ostre dyskusje polemiczne, nierzadko połączone z atakami personalnymi, zepchnęły UChO i NZ na margines ukraińskiego życia politycznego. Kompromisowe propozycje nie wzbudziły także zainteresowania miarodajnych czynników polskich. Dramatyczne wydarzenia 1930 roku i zaostrzenie relacji ukraińsko-polskich oznaczały klęskę kilkuletnich wysiłków tego środowiska, konieczność weryfikacji taktyki wobec Polski oraz ponownego zdefiniowania własnej pozycji na ukraińskiej scenie politycznej II Rzeczypospolitej.